

TAHLİL VE TENKİD

BİZDE LÂTİNCE ÖĞRENİMİ VE ÖĞRETİMİ HAKKINDA

(Bir kitap vesilesiyle)

Doç. Dr. HALİL DEMİRCİOĞLU

İnsanın kendi ana dilinden başka, hiç değilse, bir yabancı dil öğrenmesi, bütün tarih boyunca tâ bugüne kadar, kültür dünyasının başlıca meselelerinden biri olmakta devam etmiştir. Gerçekten daha ilk çağlardanberi bu, insanın kafasını işleten, kültürünü genişleten bir iş olarak görülmüştür : M. ö. üçüncü yüzyıldan itibaren filozoflar ve pedagoğlar bu mesele üzerinde fikirler yürütmüşler, yabancı dil öğrenmeyi, kültür ilerlemesinde başlıca faktörlerden biri olarak daima tavsiye etmişlerdir.

Eskilerin bile bu kadar önemle üzerinde durdukları yabancı dil öğrenme zaruretinin başlıca sebebi ise bu işin insandaki fikir ve ruh kudretlerini en yüksek derecede nizamlamasında ve düzenlemesinde görülmektedir. Bu arada bunun meselâ formel-lojik düşünmeye yardım ettiği, hafızanın işemesi ve fikirlerin toplanabilmesi için iradeyi terbiye ettiği, sonra lisan vuzuhuna alıştırdığı, kulağı keskinleştirdiği, lisan unsurlarının şuurlu bir surette kullanılmasını hazırladığı, nihayet vakıaları ve şiir tablolarını kavramak için fantaziyi tahrik ettiği ve bu suretle de estetik duyguları incelttiği gibi mülâhazalar ileri sürülmektedir. Hattâ dahası var : Yabancı bir lisan öğrenen kimsenin, o zamana kadar bildiği ve düşündüğünden ekseriya bambaşka bir âlem idrak etmeğe başladığı ve yapacağı mukayeselerle her alanda daha vazih ve kesin hükümlere vardığı, bunun da onu, kendine yabancı dünya ve kültürleri tanımağa, binnetice kendisini daha iyi anlamağa götürdüğü iddia edilmektedir.

Lâtince öğrenme de işte, genel olarak, yabancı dil öğrenme işine taalluk eder. Ancak, söylemeğe lüzum dahi yoktur ki, burada bahis konusu olan şey yaşıyan bir dil öğrenmeden ziyade, eski garp kültür çevresinin ölü bir dilini öğrenme meselesidir¹ ve bu mahiyetiyle bizim için ayrı bir değer taşımaktadır. Filhakika eski garp kültür çevresinin klâsik dilleri olan Lâtince ve Hellenceyi öğrenme, başka bir yazımızda belirttiğimiz gibi², bizde hakikî bir Renaissance ve Humanizma'nın başlıca

¹ Gerçekten, yaşıyan dilleri öğrenmek, daha ziyade yaşıyan bir şeyi kavramak demektir. Bunu eski ölü dilleri öğrenmekle karıştırmamak lâzımdır. Çünkü yaşıyan dili öğrenmenin gayesi onu iyi konuşmak, yazmak ve okumaktır. Halbuki ölü dillerde konuşmak gibi amelî bir mülâhaza varit değildir.

² Bu hususta bakınız: Halil Demircioğlu, *Türkiye'de Humanizma*, Ankara Üniversitesi Haftası, Gaziantep - Urfa, Ankara Üniversitesi yayımlarından, Ankara, 1947, s. 150 vd.

şartıdır ve bu itibarla da Türk İnkılâp hareketinin önemli dâvâlarından biridir. Gerçekten inkılâbımızın, geniş manâda, belki yegâne gayesi olan bugünkü Avrupa medeniyetinin ileri yaşayışını tümü ile kavramak ve hattâ onun dahi üstüne çıkmak ülküsüne gidiş yolunda zarurî bir ilerleme merhalesi olan ve bu medeniyetin kaynağı ile karşılaşmak, bu kaynaktan içip içimize sindirmek ve benimsemek, eski Hellen-Roma kültür dünyasının yarattığı "humanitas,"ın şuuruna varmak demek olan Humanizma, bu dünyanın bütün tezahürleri ile uğrulamayı zarurî kıldığı için her şeyden evvel bu lisanların öğrenilmesi ve bunun da geniş ölçüde ele alınması lâzımdır.

Maamafih bu dillerin öğrenilmesi zarureti için bundan başka da kâfi sebepler mevcuttur ve belki de yalnız bunlar bile bizde Lâtince öğrenme dâvâsını haklı çıkarabilir. Gerçekten Lâtincenin evvelâ yukarıda bilvesile temas etmiş olduğumuz, formel terbiye kudreti inkâr edilemez bir hakikattir. Bir defa Lâtince, kafayı işleterek doğru cümlelerin teşkiline ve binnetince onların düzgün ve mantıkî bir surette ifade edilmesine, muhakkak ki, başka herhangi bir dilden daha çok yardım eder. Sonra Lâtince Avrupa lisanlarından birçoğunu - ve hele Roman ailesinden olanlarını - çabuk ve iyi öğrenmeyi kolaylaştırır: Hekimler canlı insan organizmasına iyice nüfuz için nasıl ki evvelâ insan kadavrasında işe başlıyorlarsa, garbin yaşayan dillerine iyice hâkim olabilmek için de, bunlara birçok bakımlardan müessir olmuş olan ölü lâtinceden başlamak lâzımdır ve nitekim bugün de böyle yapılmaktadır. Nihayet bazı meslekler için bilhassa lâtinceyi öğrenmek ve bilmek kat'î bir zarurettir: Filhakika bir kısım mesleklerde bütün terimler veya en esaslıları Lâtince olduğu için bunlara iyi hâkim olma tabiatı ile bu lisanda asgarî bir bilgi istemektedir. Bazı mesleklerde ise konuya tam bir şekilde nüfuz için bu dili iyi öğrenmek lâzımdır. Meselâ aslı eski Romaninkine dayanan bir hukuk sistemini iyice kavrayabilmek için "Roma hukuku,"nu bilmek zorunda olan bir hukukçunun, Lâtincenin, hiç değilse, elemanter bilgilerinden vareste kalması acaba mümkün müdür? Hele, bilhassa eski çağ kültür ilimleri ile, meselâ eski diller, eski tarih, arkeoloji ve antik felsefe ile uğraşanların Lâtince öğrenmekten müstağni kalmalarına acaba imkân var mıdır?

Keyfiyet böyle olunca, Lâtince öğrenmeğe ilgi duyanlara Lâtin dilinin mahiyeti hakkında etraflı malûmat vermek beklenebilir. Fakat daha ziyade Lâtince öğretimi üzerinde duracak böyle bir yazının çerçevesinin bunu bütün şumulü ile almağa müsait olmadığını de teslim etmek lâzımdır. Bence burada belki ve ancak kabataslak bir fikir vermeğe çalışılabilir ve bunun için de en doğru ve faydalı yol Lâtincenin Türkçe karşısındaki umumî bazı karakteristik taraflarını tebarüz ettirmek olabilir.

Lâtincenin karakteristik taraflarını tespit ederken evvelâ fonetikten başlamak lâzımdır: Gerçekten Lâtince fonetik bakımından basitliği

ile maruf bir dildir. Alfabesini teşkil eden yirmi dört harf içinde zor söyleneni yoktur. Hecelerde basit seslilerle sessizlerin mütemadiyen değişmelerini sever. Sessiz harf grupları ender olmamakla beraber çok da değildir. Çokça olan kalın ve ince seslileri sayesinde kuvvetli bir tannaniyeti vardır. Lâtince işte her şeyden evvel bu vasıfları ile Türkçeye bir benzerlik göstermektedir.

Fakat benzerlikler yalnız bununla kalmaz: Biliyoruz ki garp dillerinin çoğunda bir kelimenin ifade ettiği şeyin muayyen veya gayri muayyen olmasının ve cinsinin tefrik edilmesi için hususî bir formdan veya yardımcı kelimelerden istifade edilir. Lâtince ise, tıpkı Türkçe gibi, bu yardımcı vasıtaları tanımaz: Yani bu dilde de harfî tarif yoktur. Meselâ "*equus*," kelimesi hem genel mânâda "at," hem de muayyen bir "at," ifade eder. Böyle bir kelime geçtiği zaman bütün "at," nev'inin mi, yoksa muayyen bir tek "at," ın mı kastedildiği, bizde olduğu gibi, sözün gelişinden çıkarılır. Bu anlayışı tabiatıyla, gene bizdeki gibi, kelimelerin cümle içindeki gramer münasebetlerini gösteren hallerinde (*casus*) sonlarına ek alarak değişik şekillerde görünmeleri kolaylaştırmaktadır. Meselâ: *arbor* (ağaç), *arboris* (ağacın), *arbori* (ağaca), *arborem* (ağacı), *arbore* (ağaçtan), *arbores* (ağaçlar), *arborum* (ağaçların), *arboribus* (ağaçlara, ağaçlardan) gibi.

Gerçekten meselâ bir sıfat olan *albus* (beyaz) da, bu şeklinden başka, ekler almak ve değişmek suretiyle daha on iki şekilde görülebilir. Çünkü Lâtince, birçok Avrupa dillerinkinin aksine altı tane "*casus*," şekli (ismin halleri) vardır ki bunlar Türkçede beş tanedir; Meselâ: 1 - Nominativus: *equus* (at), 2 - Genitivus: *equi* (altın), 3 - Dativus: *equo* (ata), 4 - Accusativus: *equum* (atı), 5 - Vocativus: *equè* (ey at), 6 - Ablativus: *equo* (attan) gibi. Kelimenin cümle içinde ifa ettiği fonksiyonu gösteren bu hallerden nominativus Lâtince de kaide olarak yalnız fail ve yüklem hâli (*praedicatum*) için kullanılır. Öteki formların hepsi, kelimenin mef'ul olarak kullanıldığı yerlerde görünürler.

Sonra Lâtince de kelimeler, ya Türkçede olduğu gibi, kelime köklerinden iştikak suretiyle yapılır; meselâ: *agere* (işlemek) kelimesinden *actio* (iş), *actor* (işçi) gibi; Yahut da birden fazla kelimelerin birleştirilmeleri ile teşkil olunur; meselâ: *arma* (silâh) ve *gerere* (taşımak) kelimelerinden yapılan *armi-ger* (silâh taşıyan) gibi. Bununla beraber üretmeler daha ziyade iştikak yolu ile yapılır. Hattâ umumî olarak kelime birleştirmelerinden sakınılır ve Türkçede olduğu gibi, yan yana yazmalar sevilir. Meselâ *pecus domesticum* (ev hayvanı), *multis arboribus consitus* (ağaç bakımından zengin) gibi.

Fakat buna mukabil de Lâtince de bir fiil ile bir adverbın birleştirilmesi çok vakidir. Karakteristik bir misal vermek için *ire* (gitmek) fiilini almak kâfidir; *adire* (-e gitmek), *abire* (-den gitmek), *ambire* (dolaşıp gitmek), *anteire* (önce gitmek), *circumire* (dolaşmak), *coire* (beraber gitmek), *exire* (dışarı gitmek), *inire* (içeri gitmek), *interire* (batmak,

mahvolmak), *introire* (içeri gitmek), *obire* (karşı gitmek), *perire* (kaybolup gitmek), *praeire* (önden gitmek), *praeiteire* (üstün körün gitmek, geçivermek), *redire* (geri gitmek), *subire* (alttan girmek), *tarnsire* (bir baştan bir başa geçip gitmek) gibi. Maamafih Lâtinceye buna rağmen umumiyetle formlar ve iştikaklar böyle praefix'lerle değil, Türkçede olduğu gibi, hep suffix'lerle yapılır. Nihayet Lâtinceye, başka Avrupa dillerinde olduğu gibi, kökün sedalısının değişmesi ile de yeni formlar teşkil etmek ve iştikak ettirmek kaabildir; ancak bunlar nispeten nadirdir.

Fakat Lâtince, kelimelerin çeşitli şekiller almaları ile, yalnız cümle içindeki gramer münasebetlerini kolayca göstermekle kalmaz, aynı zamanda şey'i farkları (meselâ lojik kategorileri) de açıkça ifade eder:

a) Evvelâ teklik çokluk meselesi: bu da kelime sonunun değişmesi ile gösterilir. Meselâ: *rex* (kıral), *reges* (kırallar) gibi. [Hellenceye hususi ayrı bir form ile gösterilen dualis'in (tesniye) Lâtinceye hususî bir şekli yoktur].

b) Cins meselesi: Lâtincenin Türkçede olmıyan bir hususiyeti de kelimeleri, şekillerini değiştirerek cinslere ayırmasıdır. Filhakika Lâtin dili, Roman lisanlarında olduğu gibi iki değil, fakat Germen ve Slav dillerinde olduğu gibi üç cins ayırmaktadır: *masculinum* (erkek), *femininum* (dişi), *neutrum* (cinsiz). Meselâ: *bonus* = iyi (erkek), *bona* = iyi (dişi), *bonum* = iyi (cinsiz) gibi. Keza burada sıfatlar, Türkçenin gayrı Avrupa dillerinde olduğu gibi, cins, sayı ve hal bakımından ait oldukları isimlerle muayyen formlarla mutabakat ederler. Hattâ bir sıfat fiil yüklemine dahi gösterse, gene aynı kaideye tâbidir. Meselâ: *vir sanus est* (adam sıhhatlidir), *femina sana est* (kadın sıhhatlidir) gibi.

c) Bir hâdise veya işin oluş zamanının ifadesi (*tempus*) meselesi: Bir defa Lâtince başlıca üç zamanı basit değişmelerle gösterir. Meselâ: *Vivo* (yaşıyorum), *vixi* (yaşadım), *vivam* (yaşayacağım) gibi. Fakat Lâtince bu hususta daha da ileri giderek, mürekkep zamanlarda bile, öteki Avrupa dillerinin yaptıkları gibi, yardımcı kelimeler kullanmaz; bunları ekler değiştirmek suretiyle ifade eder ve bu bakımdan Türkçedeki fiil konstrüksiyonuna da yakın bir hal arzeder. Meselâ: *Vixeram* (yaşamıştım), *vixero* (yaşamış olacağım), ve nihayet *amor* (seviliyorum) gibi. Sonra Lâtince yardımcı fiiller ve edatlar kullanmadan, tıpkı Türkçede olduğu gibi, birçok gramer hallerini de ifade eder. Meselâ: *Veneno mortuus est* (zehirden öldü veya ölmüştür) gibi.

d) Bir ifadenin başka birisine tâbi oluşu, yani mutlak hakikat olmayışı meselesi: Lâtince bunda Türkçede olmıyan bir form çıkarmıştır. Şöyle ki: Meselâ "arz yuvarlaktır," dediğimiz zaman sabit bir vâkıa ve hakikati direkt olarak ifade etmiş oluruz. Fakat "arzun yuvarlak olduğu zannolunuyor," dersek arzın yuvarlak olması hakikati, faraziyenin doğruluğuna tâbi olmuş olur. Burada görülen farka ifadenin "*modus*," u denir. Lâtinceye mutlak bir hakikat ifade etme modus'una "*modus indicativus*," herhangi bir faraziyenin doğruluğuna tâbi bir hakikati

ifade modus'una da "*modus coniunctivus*," denir ve her ikisi de fiilin ayrı şekilleri ile gösterilir (Garp dillerinde olduğu gibi). Meselâ : mod. ind. = *vivit* (yaşıyor) yanında bir de mod. coni. = *vivat* vardır. Gene aynı suretle *dabat* veya *dedit* = (verdi) mod. ind. yanında bir de *daret* veya *daderit* mod. coni. mevcuttur.

e) Bir vak'a ve hâdisenin, burada müteessir olan kısımdan görünüşü ve ifade edilişi meselesi : Meselâ "avcı bir tavşanı vuruyor," hâdisesini iki suretle görmek ve ifade etmek mümkündür. Evvelâ avcının faaliyeti bakımından : *venator ferit leporum* (avcı tavşanı vuruyor) ifadesine Lâtince "activum," şekli denir. Fakat ifadenin bir de şu şekli vardır : *lepus a venatore feritur* (tavşan avcı tarafından vuruluyor). Bu şekle de Lâtince "passivum," denir. Burada dikkat edilecek cihet şudur ki passivum formu birçok Avrupa dillerinde yardımcı fiillerle ifade olunduğu halde Lâtince bunu aynı fiilin hususî şekilleriyle göstermektedir. Lâtince işte bu bakımdan da, fiile bir "L," harfî ilâve etmekle aynı şeyi ifade eden Türkçeye şeklen bir benzerlik arz etmektedir. Sonra Lâtince passivum şeklinde göründükleri halde activum mânâsını veren ve "deponentia," denilen fiiller bakımından da Türkçeye'ye benzerlik gösterir : Meselâ : *proficiscor* (yoia koyuluyorum) gibi.

Lâtincenin hususiyetleri ve Türkçeye şeklen benzerlikleri arasında bir de şu zikrerilebilir : Bu dilde kelimenin cümle içinde yer alışı, Türkçede olduğu gibi, tamamiyle serbesttir. Bu da kelimenin Lâtince cümle içinde hiçbir zaman, gramer münasebetlerini ifade etmek için şu veya bu muayyen yerde kullanılmamasından gelmektedir. Çünkü burada gramatik formların çokluğu bunu tamamiyle lüzumsuz bırakır. Halbuki formları az olan, meselâ faili gramatik bir form ile belirtmeyen bazı dillerde, hiç değilse, faili karakterize etmek için, failin fiilden önce getirilmesi zarurî ve tabii olmaktadır. Lâtince ise bu nevi düşüncelere lüzum yoktur. Bundan dolayıdır ki burada kelimenin cümle içindeki mevkiini yalnızca kelime âhengi ve bilhassa mantık ve hitabet sebepleri tayin ederler.

İfadelerde cümleler arasındaki münasebetlere gelince : Evvelâ şunu söylemek lâzımdır ki Lâtice, mütemmim cümleyi esas cümleden sonraya getirmekten ziyade esas cümlelerin içine almağı tercih eder ve bunu bugünkü Avrupa dillerinden daha geniş bir ölçüde yapar. Bunun için de, gene ötekilerden fazla, participium'lardan (ismi mef'ul) ve infinituslardan (master) faydalanır. Hattâ Lâtın dili bunu, her iki cümlelerin faileri aynı olduğu zaman değil, fakat değişik olduğu vakit dahi yapmaktadır. Meselâ Türkçede : "seyahatimden dönmüş bir halde derslerime başlıyorum," diyebildiğimiz halde, seyahatten dönen ile derslere başlayan başka başka insanlar olduğu zaman böyle bir ifade tarzı kullanılamaz. Fakat Lâtince kullanılabılır. Ancak bu hususî ve yalnız Lâtinceye has olan konstrüksiyonlarla yapılır.

Gerçekten söylediğimiz bu ifade farkları Lâtince kendine has ve

fevkalâde çok kullanılan iki konstrüksiyon yaratmıştır. Bunlardan birincisi "*accusativus cum infinitivo*," şeklindedir ki bilhassa söyleme ve düşünme ifadelerinden sonra görülür. Bu halde fail *accusativus*, fiil yüklemi de *infinitivus* olarak gelir. Böyle bir cümle Fransızcaya "*que*," İngilizceye "*that*," Almancaya "*dass*," Türkçeye de "*ki*," ilâvesiyle tercüme edilir (fakat "*ki*," siz tercüme daha doğrudur). Meselâ: "*scimus, terram rotundam esse*," (biliyoruz ki dünya yuvarlaktır, veya daha iyisi, dünyanın yuvarlak olduğunu biliyoruz). Burada *terram* = fail *acc.*, *rotundam* = mutabakat sıfatı *acc.*, *esse* = masdar halinde fiil "*infinitivus*," dir.

İkinci konstrüksiyon da "*ablativus absolutus*," denilen şekildedir. Bu, adverbial mütemmim cümlelerin ve bunlardan da bilhassa zaman ve sebep mütemmim cümlelerinin yerine geçer: Burada da rabıt edatı düşer: Fail *ablativus* ve yüklem fiili de *participium*'un *ablativus*'u halini alır. Meselâ: "*urbe expugnata incolae omnes ad unum interfecti sunt*," (şehir zaptedildikten sonra ahali kâmilten öldürüldü) gibi. Burada *urbe* = fail *abl.*, *expugnata* = mazi'nin *passivum participium*'unun *abl.* halidir ve iki kelime birlikte zaman mütemmim cümlesini teşkil etmişlerdir.

Hulâsa işte, yukarda öğrenimi dâvâsına temas etmiş olduğum Lâtincenin, Türkçe karşısında başlıca karakteristik tarafları bu söylediklerimden ibarettir denebilir. Şimdi bu dilin bizde öğretimi işine geçebiliriz sanıyorum. Yalnız burada daha önceden söylemek isterim ki bahis konusu edeceğim cihet, yalnızca hiç bilmeyenlere Lâtince öğretmenin tarz ve metodu ile bilhassa bu işte lâzım olan ders kitabı meselesidir: Malûmdur ki ölü bir lisanı öğretmek demek, öğrenciye sağlam bir gramer bilgisi vermek demektir. Fakat, bu nasıl verilecektir? Bunu muvaffakiyetle verebilmek için öğrencinin önüne nasıl bir kitap koymak lâzımdır? Başka bir deyimle söyleyelim: öğrenciye -hele bizdeki gibi yetişmiş olanlara- vereceğimiz bu kitap ve metod nasıl olmalıdır ki hedefimize en çabuk ve en emin bir şekilde varabilelim?

Bu sualleri cevaplandırmak için evvelâ Lâtince elemanter derslerin gaye ve vazifelerini hatırlatmak lâzımdır. Filhakika Lâtince, tabii her lisanda olduğu gibi, elemanter bir dersin ilk basamağında erişilmesi ve halledilmesi gereken başlıca üç hedef ve vazife vardır:

1. Dildeki bütün kıyasî ve bazı gayrı kıyasî şekillerin öğrenilmesi ve ekzersizlerle pişirilerek kafaya iyice yerleştirilmesi.

2. Bir kelime hazinesi kazanılması, yani bir miktar kelimenin ezberlenip belenmesi.

3. İlk syntax unsurlarının içine girilmesi.

İmdi, öğretmen bu üç hedefe en çabuk ve en emin bir surette nasıl varabilir? bütün mesele buradadır. Kanaatımca öğretmen bu hedeflere ancak, öğrenci için aynı zamanda hem gramer, hem okuma kitabı, hem de

lûgat olan bir kitapla erişebilir. Çünkü böyle bir kitap, dersi, yan yana iki veya üç kitap kullanmaktan daha çabuk ve emniyetli bir şekilde yürütür ve dersin vahdetini muhafaza eder. Filvaki öğretmen sistematik bir gramer ve bir de okuma kitabı ile belki de kendine bir metod tutabilir ve bu metod, teferruat bakımından, belki de çeşitli ve cazip şekiller gösterebilir. Fakat genel olarak gene meselâ çekim (*declinatio* ve *coniugatio*) ile syntax unsurlarını birbirine bağlamağa ve ekzersizleri de bu yolda uygulamağa çalışmak mecburiyetinde kalacaktır. Sonra sunu da unutmamak gerektir ki önceden hazırlıklı olmyan böyle bir metod, hepsi hazırlanmış bir halde öğretmenle öğrencinin aynı zamanda ellerinde bulunduracakları bir metoda nazaran, hattâ belki de, çok zararlıdır. Çünkü ötekisi mütemadiyen ve beyhude yere ötede beride arayıp taramaları ve ayrıca diktelerle vakit kaybetmeleri icap ettirir. Halbuki elemanter dil öğretiminde ilk önceleri bilhassa bunların önüne geçmek lâzımdır. Üstelik de okuma kitabının parçaları, evvelden hazırlığı olmyan böyle derslerin icaplarına pek nadir uyabilir. Nihayet öğrenilmesi zarurî olan kelimeleri lâzımgeldiği şekilde seçmek de tabiatıyla imkânsız bir hale gelir.

İşte saydığımız bütün bu kusurları ancak, içinde gramer, ekzersizler, okuma parçaları ve lûgatler birbiriyle mütenasip bir şekilde tertiplenmiş "kombine," diyebileceğimiz bir "ders kitabı," bertaraf edebilir ve binnetice öğretmene, dersin hemen bütün zamanını, lisan öğrenmenin böyle ilk devresinde esas olan, ekzersizlerle pişirip belleme işine hasretmeğe imkân verir. Bu metod öğrenilen şeyin çabuk ve emniyetle öğrenci tarafından kendi başına kullanılabilmesine götürür ve her cihette derhal bilgi yaratarak daha yukarıki sınıflar (veya semesterler) için sağlam bir temel hazırlar. Böyle bir kitap, lisanı hattâ öğretmensiz dahi öğretmek istidadında olabilir.

Bizde Lâtinçe öğreniminin ilk basamağında bulunan öğrencilere de kanaatimce işte böyle "kombine," bir kitap lâzımdı. Memnuniyetle ifâde etmek isterim ki, Lâtin dilinin memleketimizde öğretimi başlıyalı beri çıkarılmış ve hiç şüphesiz hizmetleri dokunmuş olan kitaplardan³ sonra son zamanlarda neşredilmiş olan yeni bir ders kitabı bu şekli güzel tahakkuk ettirmiş görünüyor: Filhakika Fakültemizin kuruluşundan beri sessiz ve mütevazi bir şekilde çalışmakta olan Klasik Filoloji

³ Lâtinçe öğretimi başlıyalı beri memleketimizde elemanter tedarikat için ders kitabı mahiyetinde olarak, bildiğime göre, yalnız bir kitap çıkmıştır: Hâmit Derali, *Lâtinçe ders kitabı, I. kısım*, İstanbul, 1940. Bundan sonra da şu eser çıkmıştır: Prof. Dr. Georg Rohde-Dr. Samim Sinanoğlu-Azra Erhat, *Lâtin dili grameri, morfoloji, I. kısım*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımlarından, Ankara, 1943. Fakat bu eser yalnızca sistematik bir gramer kitabıdır. Nihayet 1944 te bir eser daha çıkmıştır: Fazıl Nazmi Rukün, *Lâtinçe, Birinci kısım*, İstanbul, 1944. Bu kitap ise çok mufassal (420 sahife) ve üstelik te sistemsiz bir gramerdir.

Enstitü'sünün değerli öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. Georg Rohde ile Doçent Dr. Samim Sinanoğlu, diğer ilmi yazıları ve tercümeleri arasında geçenlerde bir de ders kitabı çıkarmışlardır. Eser "*Lingua Latina: Lâtince ders kitabı*," adı altında Millî Eğitim Bakanlığı yayımları arasında neşredilmiştir⁴. Kitap yazarların önsözde verdikleri bilgiden anlaşıldığına göre aslında liselerin klasik kolunda Lâtince öğretmek için hazırlanmıştır ve üç öğretim yılında tamamlanacak bir Lâtin dili kursunun birinci kısmını teşkil etmektedir. Bununla beraber, yeni Lâtince öğrenecekler için tertip edilmiş olması dolayısıyla aynı zamanda liselerin diğer kollarından Üniversiteye gelip de Lâtinceyi esas veya yardımcı disiplin seçenlerin de ilk yılda kullanacakları bir kitaptır.

Gerçekten kitap hey'et-i umumiyesi itibariyle lâtince elemanter tedrisatın ilk basamağındaki hedeflere yukarıda söylediğimiz tarzda varmağa çalışan bir eserdir ve bir bütün olarak söylediklerimize uygunluk göstermektedir. İçinde teferruatta her ne kadar ufak tefek farklar var ise de bunlar her halde kitabın yazarlarının şahsan edindikleri tecrübelerin verdiği hususiyetler olacaktır. Ben kitap hakkında bir fikir verebilmek ve kitabın söylediklerimizi ne şekilde tahakkuk ettirdiğini anlatabilmek için evvelâ bu gibi kitaplarda bilhassa dikkat edilmesi lâzım gelen iş bölümü ve vahdet meselesinden başlayacağım.

Filhakika öğretmenin yukarıda söylediğimiz hedeflere sâlimen varması için böyle "kombine," bir ders kitabının, her şeyden evvel iş bölümü prensipine iyi riayet etmiş olması, her dersin gramer ve kelime bakımından konularını yeni başlıyanın kudreti ve psikolojisi ile ölçülü porsiyonlara ayırması ve bir vahdet içinde birlikte vermesi gerektir. Saniyen meselâ daha birinci dersten itibaren öğrenilen şeyin tercümeler ile, ama yalnız lâtinceden türkçeye değil, türkçeden lâtinceye tercümelemlerle de pratik olarak kıymetlendirilmesi lâzımdır. Çünkü öğrenci ancak bu şekilde ta baştan itibaren kendi başına bırakılabilir. Önümüzdeki kitapta bütün bunlara itina edilmiştir. Başta evvelâ lâtinceden okuma parçaları (S. 1-16), sonra bunlara ait eksersizler (S. 17-29), daha sonra gramer (S. 30-80) ve nihayet kelime gelmektedir (S. 81-116). Burada söylenecek tek söz, her derse ait okuma, gramer, eksersiz ve kelime porsiyonlarının niçin birbiri arkasından verilmediği olabilir ki hiç şüphesiz bunu da haklı çıkaracak pedagojik sebepler mevcuttur.

Sonra tekrar etmeğe lüzum dahi yoktur ki her dile başlangıç derslerinde formlara hâkim olma meselesi en başta gelen bir iştir. Bu formların öğrenci tarafından muntazaman öğrenilmesini temin için, en iyi yol olan metot, yani bunların öğretmen tarafından sıralı sırasız sorgularla belletilmesi gibi her iki taraf için de yorucu olan metot

⁴ Ord. Prof. Dr. Georg Rohde-Dr. Samim Sinanoğlu, *Lingua Latina: Lâtince ders kitabı*, I. kısım, Ankara, 1948.

yerine daha kolay bir metot maalesef henüz keşfedilmiş değildir. İşte bundan dolayıdır ki lâtince elemanter bir ders kitabının öğrenilen formların malûm şemalar içinde derhal görülebilmesini temin eden tam "paradigmalar,"ı ihtiva etmesi lâzımdır. Bundan başka böyle bir kitabın fiil şekillerini mekanik bir tarzda kelime olarak (meselâ bir şekil bir ders, ikincisi başka bir ders) ezberletmeğe kalkmaması, bilâkis fiil şekillerini imkân nispetinde münasebetler içinde ve tam olarak vermesi gerektir. Önümüzdeki kitapta da, işte bilhassa bu paradigmalar işine hususî bir dikkat gösterilmiş, fiil şekilleri de hep münasebetler içinde verilmiştir.

Hiç şüphesiz böyle bir kitapta paradigmalar kadar, verilecek gramer unsurlarının sırası da dikkat edilmesi lâzımgelen bir noktadır. Misal olmak için şunu alalım: Lâtincede *genus* (cins) kaidelerinin sıfatlar olmadan öğrenilmesi ve eksersizlerle belletilmesi mümkün değildir. Binaenaleyh "us, a, um," ve "er, a, um," ile nihayetlenen sıfatlar ancak ikinci isim çekiminden (declinatio) sonra, ve "er, is, e," ve "is, e," ile bitenler de üçüncü isim çekiminden sonra çıkmalıdır. Pronomen possessivum (mülkiyet zamiri), en iyisi, "us, a, um," ve "er, a, um," ile nihayetlenen sıfatların hemen ardından verilmelidir. Burada da gene bunlar tam icap ettikleri yerde gösterilmişlerdir.

Yalnız, kitabın bu gramer kısmında, bu usule ünsiyeti olmayanların belki arıyacakları şey, ayrıca kısa bir sistematik gramer olabilir. Filhakika böyle bir kısım tekrarlamaları daha kolay temin edebilir ve öğrencinin yavaş yavaş toplu bir gramer kitabı kullanmasını hazırlayabilirdi. Bununla beraber bu cihet o kadar büyük bir eksik değildir. Çünkü bu kitabı yazan zatların daha önce neşredilmiş böyle bir sistematik lâtince grameri zaten mevcuttur⁵; öğrencilerin bundan istifadeleri daima mümkündür.

Erkenden bir kelime hazînesi elde etmek işine gelince: Lisan öğretimi ve öğrenimi ile uğraşanlar iyi bilirler ki ilk başta, yâni elemanter tedrisatın ilk basamağında, öyle hususî lûgat kitapları kullandırmak tamamıyla hatalıdır. Lâtinceye yeni başlıyanlara kelime hazînesini çabuk kazandırmanın en emin yolu, muhakkak ki her ders için öğrenilmesi lâzımgelen kelime sayısını mümkün merteye tahdit etmek ve bu kelimeleri öğrencilere daima cümle yaptırarak pişirmektir. Bu kelimelerin ise, daha yukarı sınıfların okuma parçalarını teşkil edecek olan Lâtin muharrirlerin eserlerinden alınması lâzımdır. Böylece ilerisi için de bir hazırlık yapılmış olur. Hele öğrenciler bizde olduğu gibi, çocuk yaşta değillerse bunun zarureti aşikârdır. Elimizdeki kitap bunu büyük ölçüde başarmış bulunuyor. Yalnız burada öğrenilecek kelimeler, derslerin altında değil, fakat, yukarıda da söylediğimiz gibi, sıra itibariyle en

⁵ Yukarıda da adı geçen eser: Prof. Dr. Georg Rohde-Samim Sinaoğlu-Azra Erhat, *Lâtin dili grameri, Morfoloji, I. kısım*, Ankara 1943.

sonda konmuştur. (S. 81). Kitabın bu kelimeler bahsindeki bir hususiyeti de, bunların Avrupa kültür dillerinde halâ nasıl yaşadıklarını göstermiş olmasıdır. Bu, öğrenciye Lâtince kelimeleri, bildiği yabancı dil yardımı ile daha kolay öğrenmeği de sağlayabilir⁶.

Konuların öğrencilere verilmesi şeklinde, yâni bunların hafiflerden zorlara doğru kademelendirilmesi içinde, hiç şüphesiz, böyle kombine kitaplar da, gramerin sistematik nizamına tâbi olmak zorundadırlar. Teferruatındaki tatbikat bakımından bu kademeleme için çeşitli düşünceler ileri sürülebilir; kanaatimce en uygun görünen şudur: Daha kolay olan isim çekimi, daha zor olan fiil çekiminden her halde evvel konmak, "esse," (olmak, imek) fiili, her halde dört fiil çekimi bitmeden önce öğretilmek gerektir. Sonra, bunların üzerine yapılacak eksersizler de öyle cümle kırıntıları değil, fakat her zaman hakiki cümleler olmalı ve yukarda kelimeler bahsinde söylediğimiz gibi Lâtin muharrirlerinden alınmalıdır. Fakat kelime halleri (*casus*) transitif bir fiil olmadan tamam bir cümlede kullanılamıyacağı için, hiç değilse, birinci yeya Röttger'in tatbik ettiği gibi, üçüncü fiil çekimini öne almak lâzımdır. Nihayet meselâ fiilde *activum*'un *praesens*'i ve *perfectum*'u birinci isim çekimi ile, *passivum*'un *praesens*'i ve *perfectum*'u ise üçüncü isim çekimi başlamadan önce konmak iktiza eder. Bu kitapta

⁶ Bunun hakkında bir fikir vermek için birkaç misal alıyorum :

Latince	Türkçesi	Fransızca	İngilizcede	Almanca
<i>insula</i>	ada	<i>île</i>	<i>isle</i>	<i>Insel</i>
<i>poeta</i>	şair	<i>poète</i>	<i>poet</i>	<i>Poet</i>
<i>schola</i>	okul	<i>école</i>	<i>school</i>	<i>Schule</i>
<i>iustitia</i>	adalet	<i>justice</i>	<i>justice</i>	<i>Justiz</i>
<i>medicina</i>	ilâç	<i>médecine</i>	<i>medicine</i>	<i>Medizin</i>
<i>Militia</i>	askerlik	<i>milice</i>	<i>militia</i>	<i>Miliz</i>
<i>corona</i>	çelenk	<i>couronne</i>	<i>crown</i>	<i>Krone</i>
<i>flamma</i>	alev	<i>flamme</i>	<i>flame</i>	<i>Flamme</i>
<i>statue</i>	heykel	<i>statue</i>	<i>statue</i>	<i>Statue</i>
<i>vinum</i>	şarap	<i>vin</i>	<i>wine</i>	<i>Wein</i>
<i>populus</i>	halk	<i>peuple</i>	<i>peuple</i>	<i>Pöbel</i>
<i>antiquus</i>	eski	<i>antique</i>	<i>antique</i>	<i>antik</i>
<i>magister</i>	öğretmen	<i>maitre</i>	<i>master</i>	<i>Meister</i>
<i>domus</i>	ev	<i>dôme</i>	<i>dome</i>	<i>Dome</i>
<i>corrigerere</i>	düzeltilmek	<i>corriger</i>	<i>correct</i>	<i>korrigieren</i>
<i>festus</i>	bayramlık	<i>fête</i>	<i>feast</i>	<i>Fest</i>
<i>publicus</i>	halkla ilgili	<i>publique</i>	<i>public</i>	<i>Publikum</i>
<i>res publica</i>	devlet	<i>république</i>	<i>republic</i>	<i>Republik</i>
<i>credere</i>	inanmak	<i>crédit</i>	<i>credit</i>	<i>Kredit</i>
<i>planta</i>	nebat	<i>plante</i>	<i>plant</i>	<i>Pflanze</i>
<i>corpus</i>	vücut, beden	<i>corps</i>	<i>corpus</i>	<i>Körper</i>
<i>hora</i>	saat	<i>heure</i>	<i>hour</i>	<i>Uhr</i>
<i>murus</i>	duvar, sur	<i>mur</i>	<i>mural</i>	<i>Mauer</i>
<i>acetum</i>	ekşi, hamız	<i>acide</i>	<i>acid</i>	<i>Essig</i>
<i>Moneta</i>	sikke, para	<i>monnaie</i>	<i>money</i>	<i>Münze</i>

da, ön sözde belirtildiği şekilde, Röttger'in usulüne bağlı kalınarak üçüncü fiil çekimi öne alınmış, "esse," fiiline de daha dördüncü derste başlanmıştır.

Tabiidir ki Elemanter tedrisat için yapılmış bir başlangıç kitabında syntax unsurları ancak, basit cümlelerin Lâtineden Türkçeye ve Türkçeden Lâtinceye anlayışlı bir şekilde tercüme edilebilmelerini temin için zarurî olduğu nispette alınabilir. Gerçekten meselâ Lâtince öğrenmeye başlayanın fail, fiil ve mef'ul mefhumlarının daha ilk başta kavraması lâzımdır. Bu onun nominativus ile accusativusu karıştırmasının daha iptidada önüne geçecek ve, aynı zamanda, Türkçe grameri de iyice anlamasına yardım edecektir. Elimizdeki kitap bu ihtimamı, daha birinci derste göstermiş bulunuyor. Filhakika burada subiectum (fail) ve praedicatum (fiil yüklemi) güzel bir şekilde anlatılmıştır (S. 37). Maamafih bu gibi elemanter derslerde şurada burada basit cümlelerin dışına çıkmak da ilerisi için zarurîdir. Meselâ mütemmim cümlelerde "ablativus absolutus," un fonksiyonunu participium'larda göstermek lâzımdır. Nitekim kitap da bunu yapmıştır (S. 75). Sonra mütemmim cümlelerden relativum ile conjunctivum'un daha şimdiden ele alınması ve hatta accusativus cum infinitivo'nun da ilâve edilmesi iktiza eder. Memnuniyetle görüyorum ki kitap bunları da almıştır (Ders X. XI. XV. XVIII.)

Ben kitap hakkındaki düşüncelerimi burada bitiriyorum. Kanaatimce "Lâtince öğretimi," nde başlangıçta ancak, burada mahiyetini tahlil ettiğim bir metod ve onun tatbikini hedef tutan böyle kombine bir ders kitabı ile sağlam bir bilgiye erişilebilir. Bu kadarı olunca, bunun ilerisi için ne demek olduğunu, tahmin ederim ki, bu işle ilgili herkes anlayabilir. Bundan dolayıdır ki bu mahiyette yeni bir ders kitabının neşredilmesi bizde gerçekten sevinç uyandırmıştır. Ben de işte, mensup olduğum ilk çağ tarihi disiplininin öğretim ve öğrenim istikbalinin büyük ölçüde ve tahsisen klasik filoloji tedrisatına bağlı olmasından çıkan yakın alâkam dolayısıyla, burada hem bundan evvelki gayretleri şükranla hatırlamak, hem de bu yeni kitabın yazarlarını tebrik etmek istedim. Çünkü biliyorum ki, bugünkü batı medeniyetinin kaynağı eski garp kültür dünyasına iyice nüfuz etmenin yegâne şartı ve aynı zamanda inkilâp hareketimizin bir parçası olan klasik garp dilleri öğrenme ve öğretme dâvâsının halli, her şeyden önce bu gibi himmetlere bağlıdır ve bunların çıkması gayeye doğru esaslı adımlar atıldığıнын bir delilidir.